

**До спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф.Г.Бурчака Національної академії
правових наук України (01042, м. Київ, вул.
Раєвського, 23-а, а/с 136)**

В І Д Г У К

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри
цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, член-кореспондента Національної академії правових наук України
Гусарова Костянтина Володимировича - на дисертацію
Бобрика Володимира Івановича
«Диференціація цивільного судочинства», подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 –
цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження
пояснюється прагненням законодавця до вдосконалення процедур судового
захисту порушених прав, свобод та охоронюваних законом інтересів учасників
цивільних (у широкому сенсі) правовідносин. Серед суб'єктів законодавчої
ініціативи не втихають намагання щодо нормативного закріплення змін та
доповнень до норм ЦПК України. Достатньо зауважити, що в процесі
диференціації (за визначенням автора) цивільного процесуального
законодавства (стор. 35, 36 дисертації) з часу викладення вказаного кодексу в
новій редакції, до зазначеного нормативного акту прийнято 17 законів України,
якими було внесено зміни та доповнення до зазначеного нормативного акту.

Науковий напрямок дисертаційного дослідження, поряд із зазначеним,
визначається закріпленням на законодавчому рівні нових інститутів цивільного
процесуального права, котрі лише останнім часом стали предметами
дисертаційних досліджень (спрощені провадження, врегулювання спору за
участі судді, вдосконалення правового статусу суб'єктів цивільних
процесуальних правовідносин тощо). Актуальність обраної теми нерозривно
пов'язується виконанням дисертації в межах наступних тем науково-дослідної
роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України: «Наукові підходи до уніфікації і

спеціалізації законодавства про цивільне, господарське і адміністративне судочинство в Україні» (номер державної реєстрації 0111U002200), «Теоретичні та практичні шляхи удосконалення цивільного, господарського та адміністративного судочинства в Україні в контексті вимог Європейської конвенції з прав людини» (номер державної реєстрації 0113U00116) та «Наукові підходи до удосконалення цивільного та господарського судочинства в світлі судової реформи» (номер державної реєстрації 0116U000159) (стор. 32, 33 дисертації).

Актуальність обраної теми дослідження пов'язується також необхідністю пошуку шляхів вдосконалення проваджень цивільного судочинства, зокрема позовного. І хоча сутність позовного провадження, вважаю, не змінюється декілька останніх десятиліть, справи цієї категорії постійно оновлюються суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, статус яких не був раніше нормативно закріплений. Поряд з цим, законодавець суттєво змінив методологічні підходи до забезпечення позову, запровадив таку категорію справ, як визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Не обійшов увагою здобувача наукового ступеня також інтерес до дослідження в межах предмету дисертації інстанційного перегляду судових рішень в порядку цивільного судочинства та пов'язана у зв'язку з цим проблема суддівської спеціалізації. Актуальність її дослідження обумовлюється запровадженням можливості розгляду справ за правилами ЦПК України не лише судами цивільної юрисдикції, але і Вищим антикорупційним судом держави.

Своєчасність підготовки дисертації докторського рівня пов'язана, крім зазначеного, і розширенням міжнародно-правового співробітництва України в галузі цивільного процесу. Передусім це пов'язано із сприйняттям демократичних європейських принципів судочинства у національному праві (верховенство права, правова визначеність, доступність правосуддя тощо). Дані обставини обумовились, зокрема, і закріпленням в Конституції України

європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу нашої держави.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна зумовлюються належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

З огляду, в тому числі, і на дану обставину, офіційним опонентом звертається увага на те, що в докторській дисертації, котра рецензується, не використовувались матеріали і висновки кандидатської дисертації здобувача. Наукові положення і результати, які виносилися на захист у кандидатській дисертації, не виносяться повторно на захист здобувачем наукового ступеня доктора наук у його докторській дисертації.

Передусім вважаю за необхідне зазначити, що ознайомлення із змістом дисертації дозволяє офіційному опонентові прийти до висновку про те, що опанування предмету дослідження навряд чи стало б можливим без активного використання наукової літератури з іноземних літературних джерел, матеріалів судової практики та рішень ЄСПЛ. Не стало виключенням і використання при підготовці дисертації змісту рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи, рішень Конституційного Суду України.

Характеристика достовірності, обґрунтованості і новизни положень наукової праці була б не повною без звернення уваги наукової спільноти на наявність чотирьох актів впровадження результатів дисертації у практичну діяльність. Особливо слід відмітити позитивну роль наукової діяльності В.І. Бобрика, яка відмічається в одному з вказаних документів, зміст якого свідчить про впровадження результатів дисертації в діяльність найвищого судового органу держави (стор. 541-547 дисертації). В доповнення до вказаного варто звернути до уваги ту обставину, що здобувач наукового ступеня вдало поєднав наукову діяльність із практичною, здійснюючи професійне представництво в судах суб'єктів правовідносин на підставі свідоцтва про право на зайняття

адвокатською діяльністю.¹ Це свідчить про певну зрілість та сформованість висновків, викладених у дисертації, їх не лише теоретичну, але і цінну практичну спрямованість.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, обґрунтовуються завдяки належному використанню діалектики як основи загальнонаукових методів у науці цивільного процесуального права. За допомогою діалектики цивільний процес розглядають у русі, ураховуючи суперечності в його розвитку. Діалектика надає можливість правильно сформулювати проблему й віднайти шляхи її розв'язання. Цей метод визначає функції та можливості права у вирішенні рушійних суперечностей розвитку суспільства, окреслює оптимальні шляхи їх подолання (стор. 124, 125 дисертації).

Доволі цікавими та певною мірою обережними вважаю обґрунтування наукових положень відносно можливості запровадження у національному цивільному процесуальному праві інституту групового позову. Вважаю, що саму ідею втілення у вітчизняному законодавстві вказаного інституту не можна вважати негативною. Проте конструкція цивільного процесуального законодавства України у теперішній час не варто вважати такою, що сприйнятиме груповий позов. У зв'язку з цим дослідник правий, що дана проблема не знаходить свого законодавчого вирішення. Якщо згодом вказаний інститут з'явиться в цивільному процесуальному праві, функція судової влади модифікується у вирішенні юридичних спорів без конкретизації їхнього суб'єктного змісту (стор. 162, 163 дисертації).

Дослідження рівня доктора наук вказаної тематики було б не повним без приділення уваги окремим термінам, котрі, на перший погляд, не заслуговують на науковий аналіз. В.І. Бобрик правий, що широкий підхід до тлумачення поняття «провадження», зокрема застосування відповідного терміна в чинному процесуальному законодавстві України, лінгвістично й методологічно помилковий. З огляду на це, а також на усталеність терміну «провадження» в актах процесуального законодавства України та процесуальній доктрині, на

¹ Єдиний реєстр адвокатів України: Електронний ресурс: <https://erau.unba.org.ua/>

переконання здобувача наукового ступеню, поняття, яке воно позначає, має бути звужене виключно до позовного, наказного й окремого проваджень. У всіх інших словосполученнях термін «провадження» слід або взагалі виключити, якщо це можливо без втрати суті відповідного поняття, або замінити на українські відповідники, такі як «судочинство», «розгляд», «перегляд», «справа» тощо. Оскільки термін «провадження» використовується не лише в ЦПК України, а й інших процесуальних кодексах і багатьох законах, відповідні зміни слід вносити в процесуальне законодавство лише комплексно, бажано в межах відповідної процесуальної рекодифікації (стор. 218 дисертації).

Розглядаючи в межах предмету дисертації наказне провадження цивільного судочинства, дисертант, полемізуючи із іншими авторами щодо його процесуально-правової природи, не поділяє позиції щодо неможливості віднесення процедури видачі судового наказу до провадження як такого. Виходячи з цього, вказану процедуру не слід відносити до правосуддя. Обґрунтовує таку незгоду В.І. Бобрик тим, що вся процесуальна діяльність суду за належних умов є правосуддям. Крім того, розгляд справи не обов'язково передбачає проведення судового засідання, адже в низці випадків може здійснюватися без виклику сторін у письмовому порядку (стор. 224 дисертації).

Дослідник відмічає, що диференціація судових процедур має як позитивну, так і негативну сторони. З одного боку, вона спрямована на найефективніший захист прав, свобод і законних інтересів особи, яка звернулася за судовим захистом, з іншого – множинність різних проваджень ускладнює для заявника вибір належного й може перешкодити реалізації конституційного права на доступ до правосуддя. З огляду на це, виокремлення в межах процедурної диференціації цивільного судочинства нових процедур слід здійснювати виважено й лише тоді, коли судова влада буде в установленому порядку наділена новою функцією, що не може бути ефективно реалізована в межах наявних проваджень і процедур (стор. 234 дисертації).

Відповідає меті дослідження внесок автора щодо визначення поняття та ознак «цивільної справи», оскільки ЦПК України не містить нормативного закріплення зазначеного явища. В.І. Бобрик вірно пише про те, що з огляду на значення рішень ЄСПЛ для української правової системи, концепт поняття «справа» слід виводити з прецедентної практики ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В ній закріплено концепт права на справедливий суд. У контексті досліджуваної в роботі проблеми цікавими є два аспекти цього конвенційного права: 1) суд розглядає справи; 2) суд вирішує спори щодо прав та обов'язків цивільного характеру. І якщо перший аспект у юридичній науці є аксіоматичним і не потребує додаткового тлумачення, то з приводу другого аспекту маємо ґрунтовну практику ЄСПЛ, пов'язану із застосуванням ч. 1 ст. 6 Конвенції. Зокрема, ЄСПЛ вважає, що можливості застосування цієї статті до цивільних правовідносин залежать насамперед від наявності «спору». По-друге, спір має стосуватися «прав та обов'язків», які принаймні суперечливо, але мають бути визнані національним законодавством. Зрештою, по-третє, ці «права та обов'язки» мають бути «цивільними» згідно із Конвенцією, хоча ст. 6 не передбачає їх особливий зміст у законодавстві держав-учасників Конвенції (стор. 240, 241 дисертації).

В дисертації, що рецензується, робиться справедливий висновок про те, що саме пошук шляхів оптимізації цивільного судочинства потребує відходу від загальних правил відповідного провадження (особливої процедури), якщо це надасть можливість ефективніше розглядати окремі категорії цивільних справ. Такий пошук ґрунтується на об'єктивних суспільних потребах. Проте ці потреби не обмежуються забезпеченням процесуальних гарантій учасників справи, вони стосуються й судової системи, адже за їх допомогою можна уникнути надмірного навантаження на суддів, забезпечити належну організацію роботи судів, надати суддям простіші та/або зрозумілі процесуальні засоби (стор. 259, 260 дисертації).

Цілком обґрунтовано здобувач спостерігає й хаотичне розміщення окремих спеціальних норм. Зокрема, норма про те, що в справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи та призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців, закріплена в ч. 7 ст. 240 ЦПК України, у якій міститься загальна норма про відкладення розгляду справи й оголошення перерви в судовому засіданні. Не цілком зрозуміло якою логікою керувався законодавець під час такого розміщення цього положення. Певна системність розміщення спеціальних норм наявна лише щодо особливостей позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, що концентровано закріплені в главі 12 розділу III ЦПК України. Однак норми щодо особливостей складу суду, інстанційної підсудності, забезпечення доказів, забезпечення позову, оцінки доказів, надсилання копії судового рішення, неможливості розгляду цієї категорії справ у спрощеному позовному провадженні закріплені в статтях інших структурних частин ЦПК України. З огляду на це, слід констатувати, що особливості розгляду окремих категорій справ позовного провадження концентровано не закріплені в процесуальному законодавстві.

Певною мірою претендуючи на остаточність у вирішенні наукової дискусії, в дисертації справедливо відмічається те, що критерієм поділу судочинства на стадії може бути не загальна мета процесуальної діяльності, а мета діяльності суду, що обумовлена, зокрема, інстанційністю судоустрою. На погляд В.І.Бобрика, поділ цивільного судочинства на стадії має ґрунтуватися на інстанційності. Це визначає науковий інтерес до цієї категорії (стор. 276 дисертації).

Доволі вдалою слід визнати спробу автора зробити висновок щодо змісту поняття стадії цивільного процесу. Вона має охоплювати всю процедуру розгляду та вирішення справи в суді певної інстанції. Це підтверджує висловлену раніше тезу про те, що критерієм поділу цивільного судочинства на стадії є інстанційність, однак і не спростовує такий загальновизнаний у літературі критерій, як мета (завдання) процесуальної діяльності. Зважаючи на

це, а також висловлені критичні зауваження щодо застосування мети процесуальної діяльності як критерію поділу судочинства на стадії, здобувач сформував висновок про те, що критерієм поділу цивільного судочинства на стадії має бути мета не абстрактної процесуальної діяльності, а діяльності саме суду певної інстанції (стор. 290 дисертації).

Для вирішення питання про віднесення до стадій цивільного судочинства діяльності з виконання судового рішення В.І.Бобрик розмежовує поняття «виконавче провадження» та «виконання судових рішень». Вони, на його погляд, співвідносяться як ціле й частина. Тому в цивільному процесі релевантним буде саме термін «виконання судових рішень», а не «виконавче провадження». Однак виконання судових рішень є частиною не лише виконавчого провадження, а й відповідного судочинства. Такий висновок є цілком виваженим з огляду на те, що судочинство – це не тільки розгляд і вирішення судом справ, а насамперед реальний правовий захист прав, свобод й інтересів, що немислимо без виконання судового рішення, незалежно від того, які органи чи особи наділені компетенцією щодо його здійснення. Крім того, з рішення ЄСПЛ у справі «Імобільяре Саффі проти Італії» випливає, що до реального виконання рішення суду відповідне спірне питання є невирішеним. Виконання судового рішення хоч і не здійснює судова інстанція, проте є всі підстави вважати орган (особу), який виконує судові рішення, інстанцією (шаблем) цивільного судочинства, передусім з огляду на мету останнього згідно з ч. 1 ст. 2 ЦПК України. Зазначені тези становлять квінтесенцію правових позицій ЄСПЛ у висвітленій вище прецедентній практиці (стор. 298 дисертації).

Автор цілком доцільно звертає увагу на те, що у чинному ЦПК України закладено колізію щодо мети (призначення) спрощеного позовного провадження. Зокрема, з ч. 4 ст. 19 ЦПК України випливає, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду певних категорій справ, а також інших справ, для яких пріоритетним є їх швидке вирішення. Водночас, з огляду на невичерпність законодавчо визначеного переліку справ спрощеного

позовного провадження, суто формально в порядку такої процедури може бути розглянуто й справи, швидкий розгляд яких не є пріоритетним і які не передбачені в ч. 1 ст. 274 ЦПК України. І хоча така колізія не впливає на застосування норм процесуального права, для її усунення він пропонує виключити з ЦПК України вказівку про пріоритетність швидкого вирішення справ у порядку спрощеного провадження (стор. 333, 334 дисертації).

Про ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження свідчать і чисельні пропозиції автора відносно необхідності вдосконалення норм національного законодавства (наприклад, стор. 290, 299, 311, 318, 341, 402, 537-540 та інші дисертації).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях В.І. Бобрика у одноособових та колективних монографіях за темою дисертації, у фахових наукових виданнях України та за її межами, в опублікованих тезах доповідей дисертанта на науково-практичних конференціях та ін. Наукові здобутки автора підтверджуються та повною мірою відображаються в його наукових публікаціях. Про сумлінність дисертанта при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники.

Відмічаючи загальну обґрунтованість, достовірність результатів наукового дослідження, їх відповідність базовим науковим концепціям, слід вказати на **наявність окремих дискусійних положень результатів дослідження:**

1. Не можна погодитися із висновками дисертанта про неможливість розгляду в порядку позовного провадження справ, які стосуються встановлення особливого правового статусу фізичної особи, оскільки таке положення у сучасний час передбачено цивільним процесуальним законодавством. Тому зазначений висновок автора вважаю помилковим (стор. 16 дисертації).

2. Потребує додаткового пояснення наповнення В.І.Бобриком змісту диференціації (стор. 35, 36, 183, 189, 190 дисертації). Диференціація, уявляється, має зводитись до розмежування цивільного судочинства відповідно до передбачених в ньому проваджень. У зв'язку з цим варто звернути увагу на наявність протиріччя в ознаках, викладених на сторінці 172 дисертації. Можливо, таке зауваження викликано певною незрозумілістю викладення методології диференціації у підрозділі 1.1 дисертації.

3. В дисертації не досліджуються особливості диференціації цивільного судочинства під час дії особливого періоду в державі. З цим пов'язано, підчас, обмеження дії принципів права, зокрема цивільного процесуального. Так, при збройній агресії РФ проти України, що відбувається у теперішній час, навряд чи можна говорити про можливість повноцінної реалізації громадянами України, що мешкають на тимчасово-окупованих територіях нашої держави, права на суд, диспозитивності та змагальності, принципу перегляду справи та оскарження судового рішення.

4. Роботу могло прикрасити при характеристиці групового позову відповідь на питання про чисельний склад заінтересованих осіб по справам даної категорії. Звідси виникає проблема суб'єктивних меж законної сили судового рішення, його примусового виконання, суб'єктного кола оскарження. В даному аспекті потребує пояснення, як на мене, характеристика судового рішення по справі, відкритої за груповим позовом, з позиції його співвідношення із рішеннями Верховного Суду по зразковим справам, а також характеристика особливостей прояву змагальних засад при розгляді справ за тими груповими позовами, суб'єктне коло яких не визначено.

5. На сторінці 235 дисертації вказується теза щодо необхідності поділу процедур цивільного судочинства на основні та допоміжні. З огляду на це потребує додаткового обґрунтування та пояснення здобувача відносно практичного сенсу такого висновку.

6. Впродовж тексту дисертації, що рецензується, не завжди наявні власні висновки автора відносно наукових дискусій, хоча це зауваження не впливає на отримані елементи наукової новизни дисертації.

7. При характеристиці справ про визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави (стор. 258, 259 дисертації) не зрозуміло ставлення автора до доцільності передбачення у позовному провадженні ЦПК України та віднесення їх розгляду до Вищого антикорупційного суду України. Це слід вважати політичною доцільністю або об'єктивною необхідністю? Ставлення дисертанта до цієї категорії справ потребує визначення, оскільки має значення для предмету дослідження. В той же час, ознайомлення з публікацією В.І.Бобрика вказаної тематики і посилання на неї з боку офіційного опонента у свій час² не дає підстав для висновку про те, що В.І.Бобрик не опанував специфіку правової природи і розгляду зазначеної категорії справ.

8. В межах дисертації мова іде про можливу безспірність окремих справ позовного провадження, з чим не можна погодитись (стор. 307-314 дисертації). Разом з цим, дисертант виступає за можливість застосування процесуальної аналогії (стор. 318 дисертації), що не можна визнати обґрунтованим виходячи із законодавчих приписів.

9. На думку офіційного опонента, в межах предмету дисертації не була досліджена така новела ЦПК України, як справи окремого провадження про видачу обмежувального припису, оскільки, на відміну від інших категорій справ, зазначені цивільні справи мають доволі суттєві відмінності та особливості розгляду. Останні полягають, передусім, у скорочених строках розгляду таких справ; у специфічному суб'єктному колі учасників справи з протилежними інтересами. Окреме місце в даному аспекті займає зміст судового рішення по справам даних категорій.

Проте зазначені зауваження торкаються лише окремих питань дослідження. Висловлені вище спірні положення, що містяться у змісті роботи, не торкаються положень наукової новизни, виконання завдань дослідження та

² Гусаров К.В. Законодавчі ініціативи щодо конфіскації незаконних активів в порядку цивільного судочинства //Світ науки та освіти: науково-практичний журнал. – 2019. – Вип.3 С. 36-43

не впливають на його результат, не свідчать про неповноту дослідження чи його необґрунтованість в цілому.

Висновок за результатами рецензування дисертації та її автореферату. Разом з цим, у представленому дослідженні вирішується наукова проблема, зазначена у вступі роботи, що має важливе значення для розвитку галузі цивільного процесуального права. Наукові результати, положення отримані автором особисто, є цілісними, взаємопов'язаними та у взаємозв'язку дозволяють досягти мету дослідження.

Результати дисертаційного дослідження відображені повною мірою у авторефераті. Знайомство із науковою працею В.І. Бобрика, належне використання автором наукових джерел у тексті дисертації у поєднанні з матеріалами судової практики, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні привласнення авторства чи чужого твору науки та про відсутність випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора.

Отже, дисертаційне дослідження Бобрика Володимира Івановича «Диференціація цивільного судочинства» відповідає вимогам, що ставляться до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Автор зазначеного дисертаційного дослідження – Бобрик Володимир Іванович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, а дисертація – позитивної оцінки з боку спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака Національної академії правових наук України.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри цивільного процесу Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України



Костянтин ГУСАРОВ

